

“Régime d’un côté, nation de l’autre”: het begrip populisme in de spiegel van de jaren dertig

Koning Albert II zei tijdens zijn kersttoespraak in 2012: “de crisis van de jaren dertig en de populistische reacties die ze teweegbracht mogen niet worden vergeten.”¹ Deze twee concepten, populisme en de jaren dertig, worden wel vaker geassocieerd met elkaar. Albert II maakte ook een analogie met het toenmalige politieke landschap, waarvoor hij kritiek kreeg van meerdere politicologen. De toespraak legde veel pijnpunten bloot, waarvan de opvallendste voor dit onderzoek was hoe vluchtig en hoe willekeurig het begrip ‘populisme’ zich in discussies mengt, zowel binnen als buiten de academische wereld, zonder een noodzakelijk theoretisch kader. De terugkerende veronderstelling dat de jaren dertig hand in hand gaat met populisme, maakt van die periode een boeiende casus.

Dit onderzoek boog zich over het gebruik van populisme als analytische tool binnen het historisch onderzoek. Meer specifiek onderzocht ik hoe kopmannen van verschillende Belgische politieke partijen tijdens de jaren dertig hun toespraken formuleerden en bijkomend of we kunnen spreken van populistische elementen in hun discours.

Na een zorgvuldig vooronderzoek selecteerde ik vier kopmannen. Deze waren Hendrik de Man, Joseph Jacquemotte, Léon Degrelle en Staf De Clercq, respectievelijk van de partijen BWP, KPVB, Rex en VNV. Doorslaggevend was dat deze reeds gelabeld werden als populistisch door academici, meestal zonder een empirische onderbouw. Op deze manier vergrootte ik de kans om populistische elementen te onderscheiden. Ook hield ik rekening met de ideologie van de partijen, zodat ik verschillende zijden van het politieke spectrum kon belichten.

Om de toespraken te verwerken, hanteerde ik een kritische discoursanalyse (KDA). De toespraken vonden zoveel mogelijk plaats op een jaarlijkse, openbare bijeenkomst van de partij. Dit was echter niet altijd haalbaar. Na een uiteenzetting van de discursieve context van de bijeenkomsten en de kopmannen volgt er een grondige tekstanalyse van de toespraken op basis van drie clusters: identiteit, bedreiging en (gewenst) maatschappijbeeld. Deze clusters zijn opgesteld in functie van het onderzoek naar populistische elementen.

Wat betreft het theoretisch kader volgde ik de ideationele benadering van populisme, geformuleerd door Cas Mudde en Cristóbal Rovira Kaltwasser. Zij stellen populisme voor als een ‘dunne’ ideologie met drie kernconcepten: het volk, de elite en de volkswil.² Dit vulde ik aan met de ‘smaakversterkers’ van Koen Vossen, die volgens hem populisme versterken, maar niet onmisbaar zijn.³

Het was niet mijn doel om te bepalen of de politici absoluut populistisch waren, aangezien dat populisme geen zwart-wit concept is. Uit mijn onderzoek blijkt dat er weldegelijk populistische elementen terugkomen in het discours van de kopmannen, maar dat bij niemand sprake is van een archetypische populist.

¹ Emmanuel Gerard en Frederik Verleden, *De schaduw van het Interbellum: België van euforie tot crisis 1918-1939* (Tielt: Lannoo, 2017), 12. Aangevuld met: “Letterlijk. De kersttoespraak van de koning,” *Het Nieuwsblad*, 24.12.2012, geraadpleegd op 02.01.2021, <https://www.nieuwsblad.be/>.

² Cas Mudde en Cristóbal Rovira Kaltwasser, “Populism and (liberal) democracy: A framework for analysis,” in *Populism in Europe and the Americas. Threat or corrective for democracy?* Eds. Cas Mudde en Cristóbal Rovira Kaltwasser (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 9.

³ Koen Vossen, “Van marginaal naar mainstream? Populisme in de Nederlandse geschiedenis,” *BMGN - Low Countries Historical Review* 127 nr. 2 (2012): 31-33. De smaakversterkers zijn: een voorkeur voor meer directe democratie, de aanwezigheid van een charismatische leider als incarnatie van het volk, het gebruik van een volkse stijl, een neiging tot het formuleren van samenzweringstheorieën en het aanwijzen van een specifieke, door de elite bevoordeelde out-group.